

ЖИВКО И НЕВЕНА (ЛИРИЧЕСКА ПОЕМА)¹⁾

М. ГОЧЕВ²⁾

Abstract. Lt. Gochev published in 1916 a poetry book entitled ‘Recollections from the Battlefields’ [Bojni spomeni]: “in memory of fallen heroes in this war from the 15th Infantry Lom Regiment”. Central place in this book of poetry is the poem “Zhivko and Nevena”. Neither the book nor the poetic attempts of the Bulgarian officer are now familiar to modern audiences.

Keywords: 15th infantry Lom regiment, Belogradchik, WWI, naïve soldier poetry

І ЧАСТ

1.

При величавий вид на Рила,
С тъга си спомням днеска аз
За друга планина, мен мила,
 Балканът западен у нас.
Там де започва – Връшка чука
 Зове се той (бе страшен бой
 За нея – сърбинът от тука
Не спря се вече във бегът свой).

Салаш е втори проход важен,
Свети Никола – трет по ред;
Войникът наш, корав и снажен,
През тях премина най-напред.
Ей там, във този край балкански,
Редят се няколко села;
Над тях се вдигат великански,
Покрити върхове с ела...
И горски ручей студени
Се спущат с луда бързина,
В гората сърни и елени
Се скитат в ранна ведрина.
Там пролет чудна е и Рила
Би завидяла на този край;
Природата е тамо скрила
И прелестта на земний рай:
Жената там е тъй красива,
С развита, мраморна снага,
Очи като на самодива,
Разтухvat всякаква тъга.

2.

Към този край сърце влече ме,
Ще ви разкажа разказ тих,
Как във недавно – младо време,
Нарочно аз го посетих.
По волен жребий на съдбата,
Или случайно, Господ знай,
Преместен бях преди войната

На служба в западния край.
В Белоградчик скалист пристигнах
На лято – хубав е тогаз
Градецът, но не бях йощ мигнал
И гражданите, в същия час,
Похвалиха се, че в Чупрене
„Курорт” е по-хубав – живот
Там има, силно оживление,
Балкан и ясен небосвод.
Село Чупрене е под самия
Свети Никола – проход трет;
Там срещат се и градски дами,
И селянки със ход напет.
Пет нощи аз в града ношувах
И не стърпях, сам реших,
С никого се не сбогувах,
Курорта селски посетих.
Захласнат, скитах се по края,
Окъпах се в потока див,
Надзърнах вредом, без да зная
Защо – спотаен, малчалив.

3.

При мрак на извора отидох,
И скрих се зад върбак един,
И туй що чух, и туй що видох,
Ще помня много ощ годин ...
Моми се бяха сто събрали
И булки млади между тях;

Закачки, хули и похвали,
Хора и песни, глъч и смях.
(Тъй мило е да гледаш скритом
На селските моми, че аз
Реших тогава да напиша
За тях, поне, един разказ).
Една се в този миг зададе,
Мома напета, ружа-жар,
Сукман пристегнат изотзаде,
Колан през къстра пъстрошар.
Гърди отворени издути,
В дантелки бели скрити сал,
В полвинки й крачка обути,
Чорапът се белее цял.
Пристъпя кротко тя – и всички
Замлъкнаха при нейни вид,
А две запалени очички
Надзърнаха от срещни зид.
Един юнак бе туй зад зида,
Причакваше я той, но тя;
Не зная, счете ли туй обида,
Очи на него дор не спря...

4.

Невена бавно сложи стомни
Край извора и с мил поздрав
Се спря при дружки мили, скромни,
За ред – Зад зида Живко прав,
Засрамен, разядосан, хрипна,

Подхвърли думи две по ней;
Туй смях възбуди, а той кипна
От яд, че всеки му се смей.
Невена беше тъжна, тиха,
На Живка нищо не каза,
Ней дружки не развеселиха,
Дори, пророни тя сълза.
Наля вода и си отиде,
Остана Живко дълго сам,
И стресна се, кога ме виде,
Изпречил се пред него там.
„О млади момко, разкажи ми,
Защо е тъжна таз мома?“
Запитах аз. – „Ах тежи ми,
Отвърна той, - че тя сама“...
И в този миг си спомни Живко,
Че чужденец съм аз един,
Погледна ме и ме остави,
Изчезна в мрака горки син.
Един се старец беловласен
Показа – пак запитах аз –
А той, усмихнат, сладкогласен
Изпя ми следния разказ:

5.

„Юнак бе нейния любовник,
Младен го казваха, хвъркат.
На Пирин ходил бе бунтовник,
Да вдига македонски брат“.

„Със турците кога се бихме,
Ранен се върна в село той,
Тогаз с Невена ги годихме,
Но пак Младен отиде в бой”.

„При Лахна би се с гърка подъл,
Един останал срещу сто,
При Дойран, Струмица е могъл
Да стори двайсет прах, тесто!...
Но полкът им е бил преместен
Към сърбите, и с тях се би;
На Калиманица не известен
Изгуби се Младен, уви!...

„Разправят – в плен че бил попаднал,
В зандани гниел той сега,
Или се скитал гол, изпаднал,
- Невенина е той тъга...
„Другарите му казват само,
Че видели го как „На нож”
Се хвърлял – мало и голямо
Скърбят за него тука оц”...
Замина стареца по друма,
Прошепнах аз: „Тоз, който в бой
Умре – поета право дума –
Живее в нази вечно той...”

6.

Война, война!... Един по други
Приижда след юнак, юнак.
За нови подвизи, заслуги,

Отечество зове ни пак.
По друм, в казармите, по двора,
Като пчели се трупа свят,
Редят, облачат нови хора,
Като за празник някой свят.
И всичко туй в мълчание става,
Война те знаят що е веч;
Съдба народна се решава
Със сила обща, с кръв и меч.

Май 1913 г. – офицери от 15-и пехотен Ломски полк и 4-и конен полк
в с. Чупрене³⁾

Наистина погром нечуван
В тринайсто лето ни скруши,
Но кат герой в борби школуван,

Народът той не задуши...
Унил е малко, но пак пази
Незнайна сила във гърди
С победи нови той в нази
Ще вярата си затварди.
„Дружината ще тръгне утре,
Готова ротата ви, знам!”
Майорът каза и посочи
На млад юнак, до нази – сам.
Туй Живко беше, аз го викнах,
Записах го при мен и той,
Щастлив, че рано го обикнах,
Зарече се, да е герой...

7.

На други ден тръгнахме всички,
Изпращаше ни цели град,
Цветя, целувки и очички
Насълзени – Живко рад
Бе: - там накрай града ни каза
Дружинния, че тази нощ
В Чупрене ще отидем – радост
И песни – нова сила, мощ!
„Със сърбите ще бъде, братя;
Към Одрин няма да вървим.
На тез изменници, джелатя,
Ний люто ще си отмъстим.
Войниците така мълвяха:
„За отмъщение кипим,

Макар че теглата много бяха,
Ной нови с радост ще търпим!”
А Живко скачаше от радост,
Невена той ще види пак;
За ней изгуби свойта младост,
За ней ще бъде той юнак.
Из пътя аз го позапитах
За ней, за нашта среща ош.
А в село зарад него пуснах
Чупренци още тази нош.
В Чупрене доста ний стояхме,
За да узная всичко аз.
Дори с Невена се видяхме
(И Живко беше между нас).

Войници от с. Чупрене⁴⁾

8.

Аз скитах много по балкана,

На Межи-Оба, връх скалист,
Се качих и за мен остана
Мил спомен този ден лучист.
Обичах аз да се катеря
По камъните, кат коза,
Обичах скрита да намеря
В гората момина сълза.
Но сетих най-голяма радост,
Кога вода студена пих.
На върха мойта тъжна младост
Проясна, аз се възродих.
Веднъж, когато се завърнах
От границата със цветя,
На пътя аз случайно зърнах
Невена – в миг позна ме тя.
Отвърна ми с поздрав момински
И спря се – аз ѝ подарих
Цветята – от скали планински
Напразно аз ги не носих.
С усмивка, в благодарност, тиха,
Невена взе ги и каза:
„Пазете Живка”. – Мъки свиха
Гласът ѝ. – Лъсна пак сълза
По лявото око. – Закри си
Очи тя със моите цветя
И после гъвкав стан изви си,
Без сбогом в къщи отлетя.

9.

Видях я пак – засмяна вече,
При извора на други ден,
Обърна се към мен и рече
(Макар и аз да съм ерген):
„Ще пуснете ли утре Живка
В отпуск?“ – Възхитен от ней,
Че ми говори със усмивка
Свободно, без да руменей,
Аз обещах ѝ – Живко беше
На други ден във село сам.
Младеж юначен, той гореше
В незагасим, любовен плам.
Но се завърна тих, печален...
Запитах го – мълча; узнах:
Наместо поглед мил и гален,
Невена му хвърлила прах.
На извора с душа смутена,
От стомните ѝ живко пил,
Гърба си свърнала Невена,
Той станал восък – жълт, унил.
Защо Невена бе студена?
Или се правеше такваз,
Пред него? – Знаем ли! – възгордена
От хубостта си, мислех аз,
Навярно, тя обича всеки
Юнак по ней да лудей.
Нима, наистина, навеки
Младена тя ще да жалеи?

10.

Неделя беше, ден последен,
В понделник – път ни чака веч.
За поход труден, но победен
Дружинният държа ни реч.
Чупренчени разбраха – всички
Привечер бяха си дома,
Щастливци! – Живко сал, - еднички
Сновеше в ношната тъма.
Невена бе му обещала
(На извора видя я той)
При зори среща – с китка щяла
Да го изпрати тя на бой.
Замислен, горки Живко, мрачен,
Кръстосва край Невенин дом,
Подсрушва, гледа впит, вторачен,
Как тя ще дойде крадешком.
Как той ще скочи – лъв – към нея,
Ще я притисне до сърце,
Как той с целувка ще разлее
Жар по Невенино лице.
Но ей зора се сипна рана,
Обагри листнатий Балкан,
Невена нема... – вече стана
И майка й... Живко прикован
До зида чака я и мисли:
Нима излъга тя – уви!

И черни планове надвисли
По чело... В миг се тя яви.

11.

Сияние обля очи му,
Тя кротко Живка доближи,
На гърди китка закачи му
И с глас го мил окуражи:
„Ти връстник мой си, ти не знаеш
Какво е бой, какво е смърт,
Но ти в кръвта си смелост таеш,
Теб врази няма да възпрат.
„Невено, либе възгордено,
Напразно бърбриш, мене смърт
Не плаши, а това студено
Сърце, в твойта женска гръд”.
„Ти жалиш много по Младена,
Но вечно жалбата не трай,
За друг ли си ти отредена?
Сърце ти за мен не страдай”.
„Аз знам, че боят е ужасен,
Но край на всичко е смъртта,
За мен животът е напразен
Без теб – нек гния във пръста”.
„Ако да знаях аз, че ти си
Закрилник, ангел мой – без страх
Без страх летял би в боя, с мечти си...
И всичко сторил би на прах”.
„Смъртта мен няма да засегне;

Под твойте ангелски крила
Запазен, Живко ще избегне
На боя всички папила”.

12.

„Добре!” – Невена го пресече:
„Аз твоя съм, това го знай.
На Вена Господ й урече:
За два юнака да страдай”.
Отпусна сърце тя, заплака,
През кръст я хвана Живко в миг,
Така, в трепет цял, почака
Доде развърже пак език.
На слънцето лъчите първи
Огряха горски върхове,
Поток, пълен със пъстърви,
Шуми сред стръмни брегове.
Приятен ветрец от гората
Коси Невенини тихо вей,
Звукът фатален на тръбата
Го стресна – той каза на ней:
„Не! – Жив ще дойда аз след боя,
Кат за Младена отмъстя,
И ти ще бъдеш, мила, моя,
На век ... – Сега да се простя
„С теб, че тръбата свири, чувай!
Ще минем ний от тук, във строй.
Сърцето ми твое чувай,
Пази го, аз до кат съм в бой!”

И дълго чакана целувка
Уста им млади залепи,
Таз искрена една милувка
Героя в боеве крепи...

II ЧАСТ

1.

Войната беше обявена,
Забравих аз Чупрене веч
Забравих хубава Невена
Останала от нас далеч.
В Кула стигнахме, след труден,
Усилен поход, в дъжд и кал.
От кулченки аз бях учуден
(Не бях ги други път виждал).
Една невеста белолика
Ми даде хубави цветя;
Тъй чист и сладък й езика
Бе – удиви ме с него тя.
Нощта бе тиха в Кула. – Рано
На поход нов. – В едно село,
На близо, спряхме. – Реч, подбрано,
За новото свято дело.
Държах пред мойта рота ази,
В училищний селски двор.
За туй що чакаше веч нази
Бе тих, сърдечен разговор.
Казах им после, че войната
С успех ще свърши несъмнен,

Но всеки българин в борбата,
Герой да бъде възновен.
Че Македония е наша,
В туй е всеки убеден...
Изменникът прелива чаша
На гняв – нек бъде съкрушен!

2.

Нощ тиха, лунна, звездна – всички
Живот започнувахме нов;
Защо, не знам – аз съм еднички
Сънувах: - първа си любов.
На утрото запитах Живка:
Какво сънува ти, юнак?
Той каза, без свян и преструвка:
Господин поручик, Венка пак!
И той бе весел – горд избраник –
До него аз нещастник бях,
Любящ, но вечно бил съм страник,
Любим да бъда не успях...
И тъй завиждах аз на Жива
Да можех, бих го заменил,
Аз само бих разбрал тогива
Защо на свет съм се родил...
Но ей тръбата пак засвири,
За делото ми спомни тя,
От околните там баири
Ехо до нази долетя.
Дружинният ни свика – бавно

Прочете заповед за бой.
И каза: всички, незабавно
Да тръгнем пак в походен строй.
Тръгнахме ний – над нази ясно
Бе небо – но с първи топ
И вятър ревна лудо, бясно,
Дъжд плисна, като за потоп...

3.

Бу...бу. Ехтят топове, стене
Балканът, в тъмен небосвод,
Бой адски, бой за отмъщение!
Започна цял едн народ.
От Дунав чак до Вардар мътен
Войска желязна в бой лети,
До Черно море чуй се тътен,
До Охрид радостно ехти.
Юнаци! – Пречки те не знаят,
Във дъжд, във сняг по тоз Балкан!
Минаха, без те да се маят,
Подоблачния великан.
Салаш, Свети Никола снежен
Превзети бяха първи ден,
На „Межи-Оба” недосежен
Цял полк бе в преспи завален.
Те хвъркнаха! – орли крилати!
И ето Ниш заплашен веч,
Ей Враня, Кочане, Щип, Велес
И Пирот, Зайчар под наш меч.

Навред успех! Е англо-френци
Познаха нашето „на нож!“
А днеска, в Солун – празноденци,
Те чуват го и страх ги ощ.
Но в тази славна епопея
И Ломци биха са със чест,
За Живко песен като пея,
Гордея се с тях аз днес.

4.

Не малко Ломци бяха жертви,
При Стойково бърдо – уви!
Те, нощем там, макар и мъртви,
Се бият пак – тъй се мълви.
И Буково ще помним ние,
Оставихме юнаци там;
Поклон, незабравими – Вие,
Герои пред народний храм.
Поклон, о синове народни,
Самоотвержени борци,
Хвала, поклон пред благородни
Ви образ мил, хвала, венци!
Между войниците герои
И Живко бе един герой,
За щастие на четците мои,
Ранен у нас остана той.
(Защото имаше ранени,
Които враг проклет прибра,
Къде са кости им студени,

До днеска никой не разбра).
Навред бе Живко доброволец,
Във огънят летеше пръв,
Другарите си, храбри ломец,
Увличаше вавред със стръв.
Днес, верно, на полето бойно
Един герой, не е войник,
Но който бие се достойно,
Герой е славен и велик.

5.

Два дни след боя бях научил,
Че Живко е в гърди ранен,
Кога на нож е пет набучил,
С куршум бил тежко повален.
Но негови другари стари
Го снесли долу през нощта,
Превързали го санитари,
Осъмнал бодър заранта.
Три месеца след туй не чувах
За него нищо – сам узнах,
До София кога пътувах,
Че жив е. С радост се върнах.
В полка и след ден получих
Писмо от Живка – почерк крив,
Но да го прочета – сполучих,
За туй съм доста търпелив.
„Поздравление, - той започва:
От Живко Миленов – до Вас,

Господин Поручик, ази ида
Да Ви запитам как сте? – Аз
Добър съм, веч оздравих – само
Слаб съм, но съм в туй школо
Военно, в София най-големо,
Там дека Вие сте били...
Пишете ми, ако се може,
Господин поручик, как сте Вий?
Добре съм ази и дай Боже,
Со здраве де се видим ний” ...

6.

Просълзен от туй добродушно
Писмо войнишко – аз със поздрав
Отвърнах от сърце радушно,
В благодарност, че съм здрав.
Писма съм много получавал
Аз от войници до сега,
И най-добре съм изучавал
От тях войнишката тъга.
Но туй писмо незнайна радост
У мен събиди – аз рабрах,
Че в таз невинна селска младост,
Неволно, роля сам играх.
И по щастлива пок случайност,
Във стробицата в отпуск бях,
При Живка ходих – до безкрайност
Щастлив бе той, че го видях.
Щастлив и аз бях, че разбирах

Геройската душа – тогаз,
В очите му до дъно прозирах,
Четях велика радост аз.
О, който в бъдещото време
Изучава наште боеве,
Предвид той малко нека вземе
И моите скромни стихове.
Топове може да направят
Огромни като планини,
Войници пак ще да прославят
Народни, мили бъднини!

7.

Откри си Живко мен душата:
Как паднал в боя, как узнал,
Едвам във Видин, че в борбата
Ранен е бил. – След туй страдал
По пътя много. – Ни водица,
Ни хляб три дена той не взел,
Едвам във красната столица,
На трети месец се съвзел.
Но после операция имал
И доктора жесток е бил,
От легло месец го не снимал,
С мляко и захар го хранил.
Той много ми преказва още
За миналите теглила,
Аз го прекъснах: радост доще,
Се скръб до днес не е била.

След туй запитах за Невена,
Той се усмихна и каза:
„Ще дойде тя след пет-шест дена”
И радостна плъзна сълза.
По лице бледно, но юнашко.
Писмо извади Живко сам.
(Писмо без плик, като солдашко)
Получил беше го от там.
Невена пратила го беше
По негови приятел Спас.
Той всеки ден го сам четеше
Но му го четох пак и аз:

8.

„Мой Живко, храбри мой юнако,
Поздрав ти пращам искрен, мил,
Аз твоя съм, макар че свако
Те мрази много. – Ти си бил”
„У София – ще дойда ази
Со трено, да те навестя,
Съгласни всички са у нази.
Но аз не ще ти тай простя”,
„За дето ти до днеска, Живко,
Едно писмо си ми писал.
Нима тъй скоро ме забрави?
Или си много ти страдал,
„Та сила немаше да пишеш
Писмо на Вена? – Но прости,
Ще видя как ме ти обичаш

След некой ден. – Изпращам ти”
„Балканска теменуга. – В моята
Градина аз я разсадих,
И бдя нед ней, като над твойта
Душа, в боя. – Аз уших”
„За теб един подарък, милий,
На сома в село ти кога
Са върнеш здрав, със всички сили,
Ще го получиш. – А сега”
„Прощавай, мой възлюбен Живко,
Учителката беше дом.
„Целувка” – тя на край прибави.
Аз ѝ диктувах шепнешком”.

9.

Заминах аз след две недели
През София – за полка пак.
По улиците, веч във бели
Костюми, дами, - в тънък лак
Крачка обути – стъпят кротко
И по-поглеждат на страни...
Как опнати германци, с гладко
Лице – поздравяват две жени.
Очудих се – аз мислех, само
На бойното поле сме с тях
Другари близки – рамо с рамо...
Тук таз сплотеност пак видях.
Привечер тръгнах на разходка,
Да зърна столичния свят.

(При всяка бърза тай споходка
Закон за мене туй е свят).
В булевард Цар Освободител,
Срещнах се с другар един,
Вещ на жените оценител,
Приятен, умен господин.
Той почна пълно описание
На столичния нов живот.
При всяко хубаво създание
Ми даваше добър „отчет“.
И двойна мойта бе наслада:
За всяка хубава жена –
Да ми разказват, без награда,
Историйка, поне, една.

10.

Шум, блясък празничен, движение...
Забравих аз, че е война!...
На всяка крачка изкушение! ...
Жени и пролет... Но една
Там селянка, сред свят разкошен,
Какво ли търси?... Гъвкав стан,
Момински кръст, но здрав, пристегнат
Във хубав селски чер сукман...
Невена беше туй – до нея
Войник с бастон – сам Живко мой!
След кървавата епопея
Щастлив бе днеска и здрав той.
При стъклените две витрини⁵⁾

С портрети – спряха те и той
Разправяше й, че с години
Така стоят и нема кой
Да купи... Аз ги стигнах тамо.
И сбогом взех с другаря мой.
Позна ме Живко и с лакат
Невена силно блъсна той...
„О, Господин Поручик, Вие
Пак във отпуск, е, добре дошли!
На, вижте, сбрахме се веч ние
И на разходка сме пошли”...

11.

Разправи Живко, че Невена,
С баща й, три дни как са тук.
И в село знаят, че годена
Е тя за него. – Днес били
За пръв път на разходка двама,
Веч доктора се съгласил,
Разгледали града и храма
Голем. – Той тъй се уморил!
Аз ги изпратих чак до „парка”
На юнкерското школо. – Там
С хубавата си другарка,
Потънал Живко в чар и плам,
Отби се в таз градина чудна,
Где аз съм много сам мечтал,
При канарата, гдето студна
Вода тече, от гдето цял

Града се вижда... Зрак последни

Едвам прозираше тогаз...
Лобута,⁶⁾ градинарът бедни,
Когото после питах аз,
Е бил в своя мил цветарник
И видял как в слаби мрак,
Под хубавия там листак,
Се спрели младите и как
Шептели си, но в захласа,
Забравили за хорски слух:
„На два славея двата гласа,
Старика каза ми – аз чух:

12.

„Невено, по е хубав, нали,
Балкански наши роден край?
Ах, Живко, да, но ти кога ли
Ще се завърнеш, Господ знай”...
„О, скоро – отпуск аз ще взема,
Невено, либе, чакай мен!
Баща ми много нещо нема,
Но дом е се пак уреден”...
„Ти, Вено, имаш сини, чудни,
Очи кат нашето небе!
Ще греят те в минути трудни,
На тоз, кой в боя първи бе”.
„Косата ти у като свила,
Тя има блесък нежнозлат!
Аз радостно с ней бих обвила

Юнака мили, хвърковат”
„Лице ти имаш, като роза,
Страни – божур, уста – корал!
Лице ще сгуша при угроза
До тоз кой сърце ми е окрал.
„Снагата ти е стройна, Вено,
Като балканската ела.
Юнашко тело, в кръв облено,
Ще стопля с нея аз ... ела” ...
.....
.....
„Шум под листака веч престана,
Каза ми градинарът стар.
След месец имах аз покана
За сватба; след два – кърпа в дар.

БЕЛЕЖКИ

1. Тази поема е публикувана в една много рядка и отдавна забравена книга: Гочев, М. (1916). *Бойни спомени (Епос и лирика)*. София: печатница Ив. К. Божинов. Освен поемата „Живко и Невена” книгата съдържа следните поетични творби: „Рила и Шар”, „Стойково бърдо”, „Писмо на бойното поле”, „На Връшка Чука”, „Предчувствие на ...”, „Пред Зайчар”, Прегазването на Тимока”, „В Зайчар”, „Среща”, „Войнишка песен”, „В боя”, Буково, 19 октомври 1915 г.”, „Великодушие”, „Подпоручик Райков Д.”, „Гроб”, „Шумът на Тимока”, „Химн на Съюза”, „Химн на Ломци”, „Пред войнишкия гроб”, „Пред войнишкия гроб”, „На Габриел Д’Анунцио”, „На Ив. Вазов”, „Проклетия тям”, „Рила в сняг и блясък”, „Из дневника на...”, „Халовската гора”, „Рало”, „Към народа”. Книгата е с посвещение на автора: „В памет на падналите през тази война герои от 15-и пехотен Ломски полк”.

2. Авторът, М. Гочев, е поручик, командир на 4-а пехотна рота на 15-и пехотен Ломски полк. За офицерския състав на полка през Първата световна война вж. Мусаков, И. (1939). *Полувековният път на 15-и пехотен Ломски полк*. София: Военноиздателски фонд.

3. Снимката е от фотоколекцията на П. Колев.

4. Снимката са пази в с. Чупрене (Ина Тонина - inatonina@abv.bg).

5. Фотограф Карастоянов (б. авт.).

6. Лобута – прякор на един стар градинар от Военното училище (б. авт.).

